

Westelijke Verkeersdoorbraak de Raadhuisstraat 1894-1897

Wat ging er verloren, wat kregen we er voor terug?

Diverse disciplines van de kunsten en wetenschappen hebben zich op de verkeersdoorbraken in de oude binnenstad van Amsterdam gestort. Er is zelfs een internationaal gebruikte term voor dit fenomeen bedacht: *haussmanisering*, vernoemd naar baron Haussmann, die medio negentiende eeuw in Parijs de hele middeleeuwse binnenstad liet afbreken om er het netwerk van boulevards voor in de plaats aan te leggen dat we vandaag kennen. Ondanks vele pogingen is er in het negentiende-eeuwse Amsterdam maar één doorbraak uitgevoerd, namelijk de Westelijke Verkeersweg. Of zoals wij hem beter kennen: de

Raadhuisstraat.

Amsterdam is aan meer doorbraken ontsnapt doordat het weliswaar de hoofdstad van het land was maar niet de regeringszetel, zoals in alle overige Europese hoofdsteden het geval is. Dan zijn de budgets voor kostbare doorbraken toch eenvoudiger bijeen te krijgen. Amsterdam mocht alles zelf betalen en de stedelijke schatkist was in de negentiende eeuw schijnbaar permanent leeg.

Anders dan de meeste studies wil ik het hebben over wat er voor de doorbraak gesneuveld is. Dat was niet weinig en hier en daar klonken wel protesten. Dat kon de uitvoering in 1894 niet stoppen.

Dat was in 1901 bij de planning van een Zuidelijke Verkeersweg wel anders. Die behelsde de demping van de Reguliersgracht en ging door massaal protest niet door. In 1916-'17 werd die door de verbrede Vijzelstraat aangelegd.

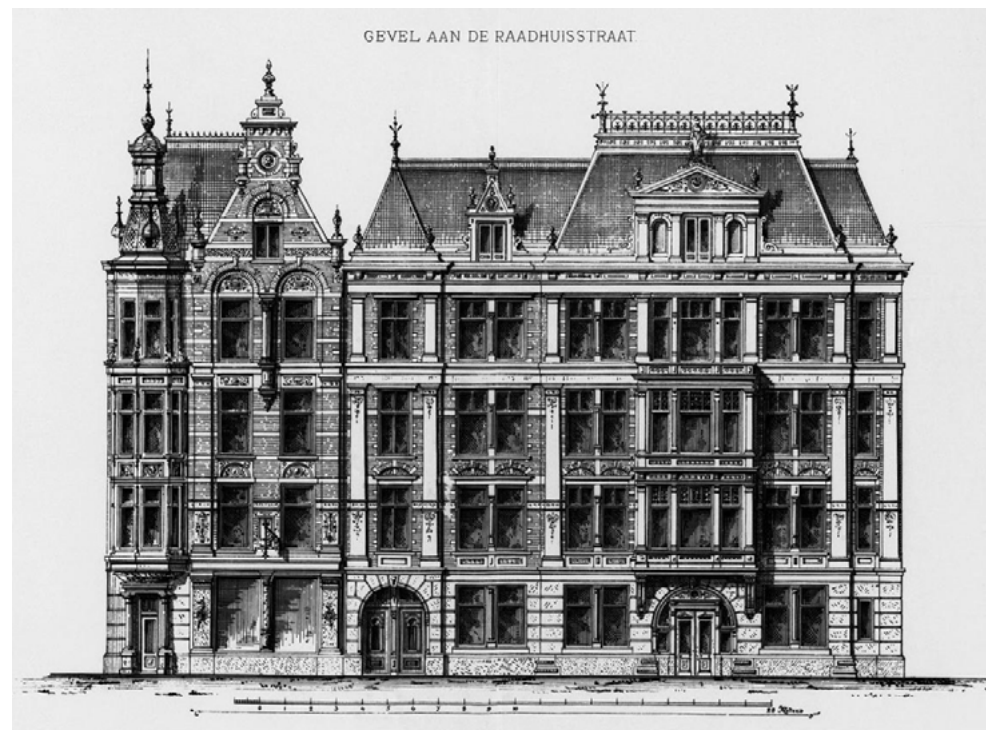
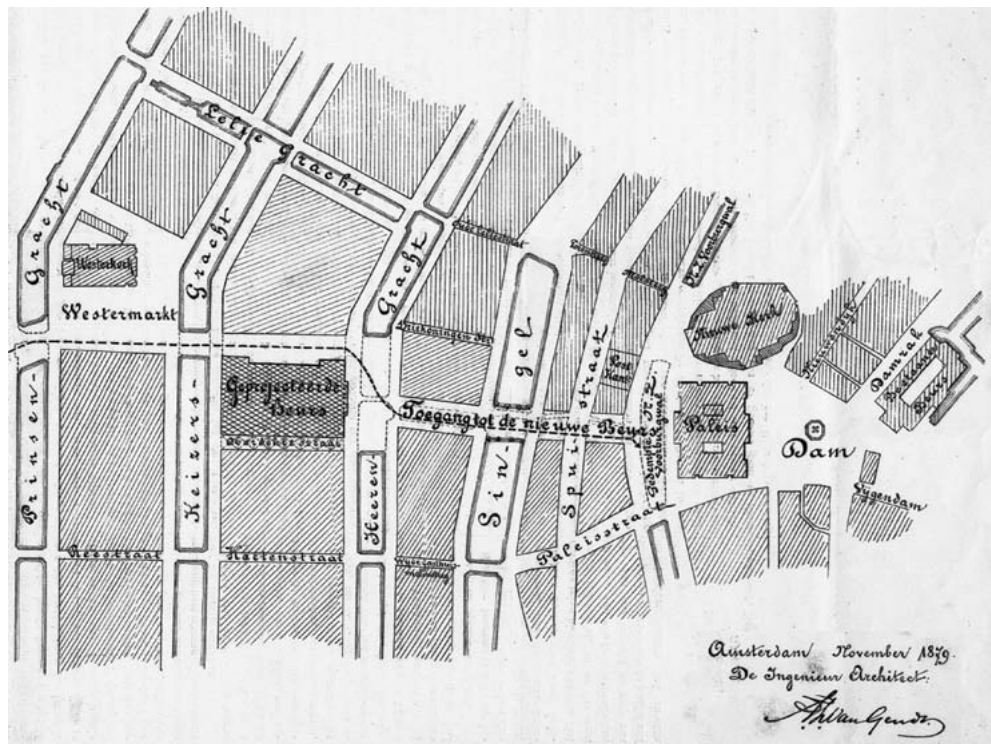
De doorbraak voor de Raadhuisstraat was ook niét mis. De structuur van de grachtengordel werd verstoord door het schijnbaar willekeurig doorsnijden van percelen. Om maar te zwijgen van het dempen van de dwars georiënteerde Warmoesgracht, die mogelijk nog fraaier was dan de Reguliersgracht.

Boven: De bewoners van de Rozengracht staken in 1889 massaal de vlag uit toen de gemeente bevestigde dat de gracht gedempt zou worden. Daarmee kwam een einde aan de onverdraaglijke stank door illegale lozingen.
Rechts: Dit deed wel pijn! De Warmoesgracht was een fraaie stadsgracht.

Zo willekeurig was de doorbraak toch niet. Toen in 1873 raadslid Kuiper voor een verkeersdoorbraak pleitte ketste het idee af op een niet-haalbare financiering. Het idee werd echter door vakmensen als stadsarchitect A.L. van Gendt en stedenbouwkundige (en architect) Theo Sanders opgepakt. Zij werkten aan een oplossing en toen de Raad eindelijk wel rijp was voor het idee hadden zij diverse varianten doorgerekend en het beste tracé uitgedokterd. Om te beginnen diende elke oplossing op de Dam uit te komen, die

als spin in het web van verkeerswegen diende te liggen. De keuze van ultieme uitvalsweg viel op de breedste Jordaangracht die in 1889 op uitdrukkelijk verzoek van aanwonenden gedempt werd: de Rozengracht. De tweede gracht die in aanmerking kwam was de Warmoesgracht die recht tegenover de achterkant van het paleis op de Dam uitkwam. Als deze grachten gedempt werden hoefde geen huis gesloopt te worden. Tussen Dam en Warmoesgracht lagen enkele stegen die zonder al te hoge kosten verbreed konden worden; dat was met de Damstraat en Paleisstraat eerder vertoond. Dat was meer dan de helft van het tracé al, alleen lagen beide einden niet tegenover elkaar! Er tussen lag een gesloten bouwblok tussen Heren- en Keizersgracht. Behalve dat een groot aantal monumentale

panden onteigend moesten worden zou dat ook nog eens schuin door dat blok gebeuren, wat het aantal percelen alleen maar vergroete. Dit werd dan ook het kostbaarste stukje van de Raadhuisstraat. Het resulteerde ook in het meest on-Amsterdamse deel ervan. Alle kritiek op het plan concentreerde zich ook op dit onderdeel. Het stadsbestuur pareerde deze kritiek door te wijzen naar het buitenland, naar Parijs, Wenen, Londen, Turijn...

Boven: Het op voorhand uitgevoerde Bestelhuis voor den Nederlandsche Boekhandel. Dat had al een pand in de Spuistraat 155, dat in deze nieuwbouw opgenomen werd.

Links: Het beursplan van stadsarchitect A. L. van Gendt, daar waar nu de winkelgalerij is. Dit plan ging niet door maar de galerij is ook van Van Gendt.

In 1894 begonnen de werkzaamheden met de demping van de Warmoesgracht. In 1895 volgde de sloop van de nodige panden in de Huiszittenstegen. Voor ik verder ga wil ik het hebben over een bouwactiviteit die

Boven: Het Bestelhuis voor den Nederlandsche Boekhandel. De gevel links stond aan de Raadhuisstraat, die rechts aan de Spuistraat. Een deel dateert van vroeger, van het oer-Bestelhuis.

Rechts: Het kantoor van de Vereeniging voor den Koffiehandel, dat in afwachting van de verkeersdoorbraak en de bouw van het nieuwe beursgebouw vast aan de Warmoesgracht gebouwd werd.

op basis van de plannen en voorafgaand daaraan werd uitgevoerd en na voltooiing van de Raadhuisstraat keurig op de nieuwe rooilijn bleek te staan. Dat was het *Bestelhuis voor den Nederlandsche Boekhandel* dat in de Spuistraat op nr. 155 stond. Dit enkele pand werd naar ontwerp van architect H.J. Wennekers uitgebreid tot een groot complex met kantoren, vergaderzaal en verhuurbare winkels over drie verdiepingen. Dat complex nam de hele ruimte tussen Nieuwezijds Voorburgwal en Spuistraat en tussen de toekomstige rooilijn van de Raadhuisstraat en het gebouw *Tot Nut Van 't Algemeen* (N.Z. Voorburgwal 212) in. Tot 1895 ging de brede voorgevel schuil achter het tabakskantoor van Jacob Ankersmit en Zoon (zie foto pag. 7). Voor de bouw van het bestelhuis werden Nieuwezijds

Nieuwezijds Voorburgwal even zijde (west)

Spuistraat oneven zijde (oost)

Boven: In 1800 was de Nieuwezijds Achterburgwal nog niet gedempt en stond op de plek van het tabakskantoor van Ankersmit nog dit grote pakhuis.

Li.bov: Het was een gewoonte geworden dat tekenaars en fotografen vastlegden wat er binnenkort gesloopt zou gaan worden. In de negentiende eeuw betekende dit dagwerk voor de kunstenaars. Hier wat J. M. A. Rieke op de Nieuwezijds Voorburgwal zag ter hoogte van de Huiszittensteeg. Links is nog net Het Nut van 't Algemeen te zien, rechts staat het Generaal Post Comptoir. Alles wat hier te zien is, op Het Nut na, zal afgebroken worden

Li.ond: De Nieuwezijds Voorburgwal na het slopen van de panden 204-210. Links is nog net Het Nut zichtbaar, ernaast staat de nieuwbouw van het Bestelhuis. In het gat is de achterkant van het tabakskantoor van Ankersmit zichtbaar; zie foto pag. 7.

Voorburgwal 206-210 gesloopt, evenals Spuistraat 153. Zie daarvoor de details uit de kadasterkaarten van voor en na de doorbraak (pag.5). A.L. van Gendt was groot voorstander van een nieuwe beurs ter vervanging van die van Zocher aan de Dam, die dan in het tracé van de doorbraak voor de Westelijke Verkeersweg zou moeten komen (zie plattegrond pag.4). Vooruitlopend daarop wist hij de in 1887 opgerichte *Vereeniging voor den Koffiehandel* zo ver te krijgen dat zij hun kantoor aan de Warmoesgracht bouwden, dicht bij de toekomstige beurs. In 1891-'92 werd op vier percelen aan de Warmoesgracht 7-13 het gebouw neergezet. Maar de beurs kwam hier nooit, doch aan het Damrak, zoals we weten. Het gebouw werd door J.G. van Gendt ontworpen, op basis van schetsen

van zijn vader. Ondanks dat de beurs niet in de buurt kwam bleef de vereniging toch tot 1981 in het pand.

Zo..., nu gaan we breken.

De **Huiszittensteeg** was de eerste aanzet voor de doorbraak van Nieuwezijds Voorburgwal naar de Spuistraat. Om te beginnen verdwenen de drie pandjes in de steeg, nummers 1, 2 en 4. Aan de Voorburgwal verdwenen 200-204 ter weerszijden van de steeg. In de Spuistraat weken 149 en 151, eveneens ter weerszijden van de

Boven: Spuistraat 139-149, met helemaal links de achtergevel van het Generaal Post Comptoir. Alleen Café La Poste moest voor de Raadhuisstraat wijken, maar alles links ervan is ook afgebroken voor de bouw van het nieuwe Postkantoor.

Links: Vanaf de Huiszittenbrug over het Singel kijken we richting Nieuwezijds Voorburgwal met op de achtergrond het Paleis. Het tabakskantoor van Ankersmit moet nog gesloopt worden, evenals de rij huizen links van de steeg. Het blok tussen Spuistraat en Singel is al afgebroken.

Spuistraat oneven zijde (oost)

Boven: Spuistraat 151, het tabakskantoor van Jacob Ankersmit & Zonen, kort voor de sloop. Rechts daarvan is de nieuwbouw van het Bestelhuis voor den Nederlandsche Boekhandel al gereed. Na sloop van het tabakskantoor zal het Bestelhuis opeens in volle glorie tevoorschijn komen. Op nr. 155, helemaal rechts, de oorspronkelijke vestiging van het Bestelhuis. Helemaal links de Huiszittensteeg.

Spuistraat even zijde (west)

Re.bov: Nog een tekening van Rieke, nu van de even zijde van de Spuistraat. Alles dat afgebroken zal worden is al dichtgetimmerd. De Korte Huiszittensteeg begint na het derde huis van rechts. De beide witte tuitgevels links met het jaartal 1566 zijn van het logement De Witte Molen. Op het moment van tekenen liep dit van Spuistraat tot het Singel door, na het inlijven van het perceel Singel 201, het sterfhuys van Vondel.

Voor de Raadhuisstraat hoefden de twee meest rechtse huizen helemaal niet plat. Die verdwenen echter wel, voor de bouw van het Witte Huis.

Re.ond: Dezelfde gevelwand, nu gefotografeerd voordat de huizen dichtgetimmerd werden.

steeg. Nummer 151 was het tabakskantoor van Jacob Ankersmit en Zoon, een royaal kantoorgebouw dat nog niet eens zo oud was. Het overige sloopwerk was al bij de bouw van het Bestelhuis verricht. Op de nieuwe rooilijn was het Bestelhuis al gereed en voor de overzijde bestonden vergevorderde plannen voor de bouw van een nieuw Hoofdpostkantoor, waarover later meer.

Rond de **Korte Huiszittensteeg**, tussen Spuistraat en Singel en waarin geen percelen waren, sneuvelen voor de Raadhuisstraat de panden Spuistraat 156-166 en Singel 193-201. Er sneuvelde nog veel meer, maar daarover komen we later te spreken. Het meest aan het hart ging het verlies van het sterfhuis van Joost van den Vondel, Singel 201. Het was niet zijn huis, maar van zijn dochter die bepaald had dat bij haar overlijden haar vader bij een zoon van haar zou inwonen, inclusief verzorging. 'Op kamers' dus. Het pand

werd gesierd door een gedenksteen, die de bewoning memoreerde en die na sloop en jarenlange opslag uiteindelijk in 1906 in het *Gemeentelijk Telephoniegebouw*, dat ervoor in de plaats was gekomen, werd ingemetseld.

In 1894, feitelijk als eerste werk van de doorbraak, werd de **Warmoesgracht** gedempt. Dit grachtje, hoe kort ook, was heel fraai en schilderachtig. Misschien nog wel meer dan de Reguliersgracht, die in 1901 op 't nippertje gespaard bleef. Niet voor niets schoot de Engelse

Boven: Singel 191-203 voor de sloop. Het derde huis rechts van de Korte Huiszittensteeg is het sterfhuis van Vondel. De dichtgezette steeg ernaast was de achteruitgang van logement De Witte Molen, dat ten tijde van deze foto Singel 203 reeds ingelijfd had.

Links: Dezelfde situatie als de foto boven, maar nu met dichtgetimmerde huizen 189-205. Weer een tekening van J. M. A. Rieke.

fotograaf Bernard Turner in 1857 van de in totaal 19 foto's die hij in Amsterdam maakte één van dit grachtje, evenals fotografen als Pieter Oosterhuis, Gaston Braun en Jacob Olie. Ook een klein legertje tekenaars legde het grachtje nog even vast voordat het gedempt werd. Langs het grachtje hoefde niets gesloopt te worden omdat er ruimte genoeg ontstond voor de Raadhuisstraat. Een groot deel van de noordwand bleef tot vandaag gespaard, maar de zuidwand is in de periode 1894 tot 1910 bijna helemaal vervangen door nieuwbouw.

Boven: Twee maal dezelfde Warmoesgracht, beide malen ongeveer hetzelfde standpunt, beide malen door dezelfde fotograaf: Jacob Jbn. Olie.

Rechts: De Warmoesgracht heet hier al Raadhuisstraat. De bruggen zijn gereed. De gevelwand is in grote lijnen tot vandaag bewaard gebleven.

De noordwand ontsnapte aan hetzelfde lot door de economische crisis na 1928. Het nieuwe hoofdkantoor van Van Gelder Papier zou hier namelijk komen en ging niet door. Verder dan de tekentafel kwam het project niet, maar bij uitvoering zou het een nog pompeuzer en lomper gebouw opgeleverd hebben dan dat van de Nederlands-Indische Handelsbank aan de overkant. Daarover weer later. Het gesloopte terrein tussen Heren- en Keizersgracht was jarenlang een gigantische bouwput. Nu is er altijd wel weer iemand die daar plezier in heeft, getuige de tientallen tekeningen, foto's, etsen, aquarellen en schilderijen die George Breitner hier maakte. In 1997 werd de Raadhuisstraat in gebruik genomen, maar de bouwput werd er voorlopig niet minder om.

De puinhoop kan nooit zo groot zijn of ergens is iemand die daar dan weer het goede van inziet. Zo heeft George Breitner heel wat tijd doorgebracht in de bouwput van de Raadhuisstraat tussen Heren- en Keizersgracht. Hij maakte er tientallen foto's en tekeningen. Die resulteerden in zijn atelier in enkele schilderijen en deze aquarel.

Herengracht

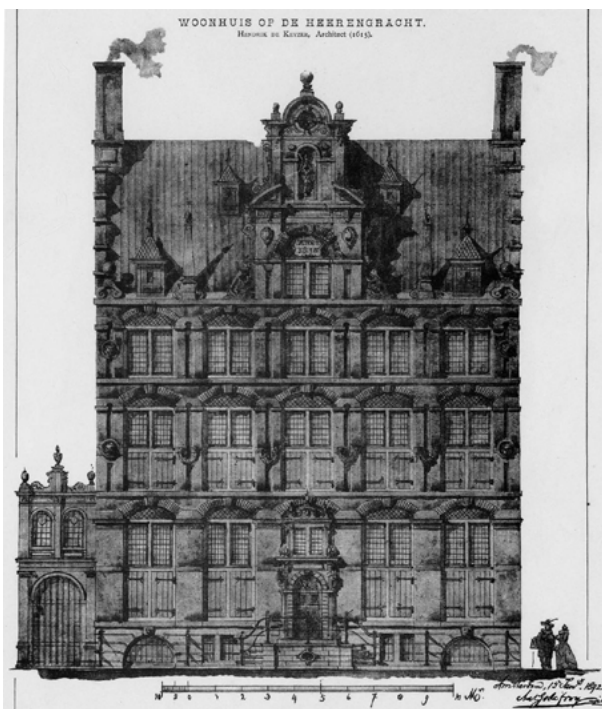
Voor de doorbraak werden Herengracht 184-194 gesloopt. Een echt monumentaal pand dat moest wijken was **De Koning van Polen**, Herengracht 192. Hier was in de zeventiende eeuw de suikerraffinaderij van de Antwerpenaar Cornelis Nuyts in gevestigd. Zijn zoon Denijs bracht het tot een der vermogendste Amsterdammers, die behalve suikerbakker ook nog koopman was. De raffinaderij brandde medio zeventiende eeuw af en de stad verbood de her-

bouw. De laatste ingreep van de stad om dit te voorkomen stamt van 1660 en in 1661 werd het pand als woonhuis herbouwd. Volgens een kwijtschelding uit 1682 was De Koning van Polen in dat jaar f36.000,- waard. In 1742 werd het pand eigendom van de kooplieden Johannes en Dirk van der Mersch. Het huis diende een aantal malen als nood-gasthuis, bijvoorbeeld tijdens de choleraepidemie in 1831 en nog eens in 1848. Ook de Gereformeerde Ziekenverpleging

Boven: Herengracht 172-196 voor de sloop. Het meest linkse pand mocht net blijven staan. Ook De Sonnewijser, het hoge pand onder de laagste takken, bleef staan na een geslaagd bezwaarschrift tegen de onteigening. Daar was de stad niet blij mee, omdat dit pand eigenlijk ook gesloopt had moeten worden, om bruikbare grondstukken aan de nieuwe Raadhuisstraat over te houden.

Links: De Koning van Polen, Herengracht 192, dat met het pand links en vier rechts ervan werd afgebroken voor de Raadhuisstraat.

op Herengracht 70-72 gebruikte deze locatie als dependance, getuige het opschrift op de foto op de vorige pagina. Medio negentiende eeuw bleken hier proveniers op kamers te wonen. Ten tijde van de sloop in 1895 was De Koning van Polen een bankgebouw van de Kas-Vereeniging van Di Gazar, Franken en Heldring.

Op Herengracht 194,

op de foto links van De Koning van Polen, had de familie Nuyts eveneens in 1661 een tweede woonhuis gebouwd. In 1758 verbouwde burgemeester mr. Egbert de Vrij Temminck het pand grondig, waardoor het een totaal ander uiterlijk kreeg. Op de plaats van dit pand 194 kwam de linker afsluiting van de galerij van De Utrecht. Dat werd een rijk versierd pand dat in detail te bewonderen is via [deze link](#). Vandaar kunt u terug wandelen langs alle voor de Raadhuisstraat gesloopte huizen op de Herengracht, tot De Sonnewijzer op nr. 182.

Boven: De oorspronkelijke gebouw De Sonnewijzer, in 1615 gebouwd door Hendrik de Keijser of Pieter Post.

Rechts: In 1771-'72 werd het verbouwd door Ludwig F. Druck voor de familie Van Brienen, die het in 1868 voor een vriendenprijsje aan het R.K. Gesticht voor Liefdadigheid overdeed, om er een weeshuis in te vestigen.

Een gevoelige nederlaag leed de stad door het verwerpen van de onteigening van het huis *De Sonnewijzer*. Daardoor ontstonden enkele onmogelijke en nauwelijks verkoopbare percelen Raadhuisstraat 30-34, waarvan het laatste een langwerpige driehoek is geworden. Door de uitbouw op het achtererf, dat ook niet gesloopt mocht worden, konden de percelen 36-42 voorlopig helemaal niet gerooid worden. Tot na 1935 stond hier een muur en de zijmuur van de uitbouw aan de Raadhuisstraat. De vermogende bankier Arnout Jan van Brienen liet in 1771 het prachtige pand *De Sonnewijzer* vervangen door een wel heel statig Louis XVI-woonhuis van de Duitse architect Ludwig Friedrich Druck, dat dezelfde naam kreeg. In de negentiende eeuw werden

Nieuwe bruggen

Alle bruggen moesten vervangen worden door bredere exemplaren. Men maakte meteen van de gelegenheid gebruik ze veel vlakker uit te voeren. Het exemplaar links lag over de Herengracht; op de foto eronder wordt diezelfde brug afgebroken. Rechts de bouwput voor de brug over de Keizersgracht voor de Westermarkt; op de foto eronder is het werk al ver gevorderd.

Een prachtige opname tijdens de doorbraak, in 1895 gemaakt door Jacob Olie vanaf het postkantoor in aanbouw. We beginnen vooraan met het Singel en de gedempte Warmoesgracht. Daaraan staat al het nieuwe kantoor van de Vereniging voor den Koffiehandel. Daar achter de Herengracht waar bijna alles reeds gesloopt is, alleen nr. 194 nog niet. Rechts De Sonnewijser en daar tussenin is de bocht in de straat al waarneembaar. Er staan schuttingen langs de straat dus er achter zal inmiddels de bouw van de winkelgalerij wel begonnen zijn. De Westerkerk blijft buiten beeld maar daarvoor zien we links van het midden de Redemptoristenkerk aan de Keizersgracht. Links daarachter is stellingmolen De Victor in z'n nadagen te zien.

de Van Brienens door koning Willem I in de adelstand verheven en mochten zich Baron van Brienens noemen. Dat was voor een katholieke familie op z'n minst opmerkelijk te noemen. In 1868 verkocht de familie het huis aan het R.K. Gesticht van Liefdadigheid en werd het huis omgebouwd tot meisjesweeshuis. Daarbij werd de luxueuze binnenbetimmering gestript en verkocht. Dit weeshuis

nu weerde zich met succes tegen de onteigening. In 1935 verlieten nonnen en wezen alsnog het pand om plaats te maken voor verzekeringskantoor de Groot-Noordhollandsche van 1845. Later werd de firma omgedoopt tot AGO en nog later tot Aegon. Met deze firma kon de stad afspraken maken om de percelen 36-42 te kunnen rooien en bebouwen, waarvoor de Sonnewijser zijn achtererf en uitzicht op de begane grond opofferde.

Boven: Daar begon de heisa allemaal mee. Een foto van de weesmeisjes op het binnenplaatsje achter de Sonnewijser.

Links: Deze muur bleef tot na 1935 in de Raadhuisstraat staan. Daarachter lag de eetzaal van de wezen, die speciaal verbouwd werd voor aanpassing aan het tracé van de Raadhuisstraat. Het gebouwtje links hoorde ook bij het weeshuis en heette 'bestaand' te zijn op de verbouwingstekening.

Op de percelen 186-190 werden drie panden uit het eerste uur van de Derde Uitleg gesloopt. De bouwjaren varieerden van 1617 tot 1625. Dat was nog in de toen gebruikelijke middelhoge uitvoering met slecht één verdieping en een zolder. Op nr. 184 werd het **Wapen van Straatsburg** gesloopt. Op dit perceel en Raadhuisstraat 30-34 schiepen de architecten H. P. Berlage en H. Ronda een acceptabel gezamenlijk pand dat in 1897 werd opgeleverd (zie foto op pag. 13).

Boven: De gevelwand aan de Keizersgracht oneven zijde, die geheel gesloopt werd. In het midden wordt het dubbelpakhuis op nr. 189 afgebroken om samen met nr. 187 tot woonhuis opnieuw opgebouwd te worden.

Rechts: Ongeveer dezelfde gevelwand nadat het pand 187-189 opgebouwd was. Hier zou in 1879 het Burgerziekenhuis starten.

Dat werd –gedicteerd door de vorm van de percelen– inderdaad ook driehoekig, eindigend in een soort traptoren op de punt (zie foto pag. 16 l.o.). In het grote hoekpand vestigde zich kantoorboekhandel Bladergroen en ernaast ontstond uit een kapperszaak Neef Sport, via de verkoop van ondergoed, kampeerbenodigdheden en padvindingsuitrusting.

Keizersgracht

We gaan nu naar de Keizersgracht. Daar werden de nrs. 185- 201 gesloopt. De nieuwbouw (1901-'02) op nr. 185 was onderdeel van een groot woon-/winkelpand van architect G. van Arkel in opdracht van J. D. Maks. Het verving een veel groter dubbel woonhuis uit ongeveer 1620. Dat was als woonhuis gebouwd voor suikerbakker

Gillis van den Bogaert. Toen het gesloopt werd was het al decennialang een notariskantoor.

Op Keizersgracht 187 werd tijdens de Derde Uitleg een woonhuis *De Ro Leeu* gebouwd. Rond 1715 liet Pieter Chr. Beuning het pand grondig verbouwen, een extra verdieping opzetten en een geheel nieuwe halsgevel plaatsen.

Op nr. 189 werd rond 1618 de suikerraffinaderij *De Stad Antwerpen* gebouwd voor dezelfde Gillis van den Bogaert als van nr. 185. In 1629 werd een gelijkvormige pand op een naastgelegen perceel gebouwd. Deze tweeling kreeg bij de invoering van huisnummers tezamen het nummer 189. In 1738 kwamen de panden in andere handen, waarna de nieuwe eigenaar aan een intensieve verbouwing

begon. Het opvallendst was het dichtzetten van het brede achterom met een poortgebouw met bovenwoning.

Samen met het naastgelegen woonhuis *De Ro Leeu* op nr. 187 werden de twee panden even na 1850 verbouwd tot een groot driedubbel huis, waarbij de topgevels vervangen werden door een doorgaande kroonlijst. In dit pand ging in 1879 het *Burgerziekenhuis* van start met een capaciteit voor 45 patiënten. Dit was een particulier ziekenhuis voor de gegoede middenstand. Met een liggeld van

Boven: Stijkkamer in de Suasso-vleugel van het Stedelijk Museum. De basis van de Suasso-collectie vormde de veiliggestelde interieurs uit de tijdens de doorbraak voor de Raadhuisstraat gesloopte herenhuizen.

Links: Deze stijkkamer kwam uit het Burgerziekenhuis, Keizersgracht 187.

Jacob Jbzn Olie mocht graag ergens opklimmen om een beter overzicht te hebben. Vooral aan hem danken we een aantal goede impressies van de werkzaamheden, net in een tijd dat hij zo actief met zijn camera was. Hier was hij in de Westertoren geklommen en om uit te kijken naar het zuid-oosten. Linksonder de doorbraak tussen Keizers- en Herengracht. Rechtsboven op de horizon het Paleis voor Volksvlijt en iets daaronder het Maagdenhuis.

f 1,50 per dag was dat inderdaad geen instelling voor werkvolk met een gemiddeld weekinkomen van minder dan f 10,-. Het ziekenhuis kreeg in korte tijd een goede naam en in bankier en filantroop A.C. Wertheim kreeg het ook een betrokken bestuurslid, dat tegelijk zorgde dat er geen financiële nood geleden werd. De eerste zeven jaar verdrievoudigde het aantal patiënten op jaarbasis en toen het ziekenhuis aangezegd kreeg dat ze op termijn zouden moeten

Boven: Keizersgracht 195-205, waarvan alleen de twee rechts panden behouden konden blijven. Het overbouwde poortje tussen 195 en 197, rechts van het hoge huis, was de achteringang van De Sonnewijser.

Rechts: Op de plaats van het hoge pand nr. 205 staat nu de hoekoplossing van de winkelgalerij van De Utrecht. De twee gespaarde panden van de foto boven zijn ook hier weer de meest rechtse.

verdwijnen waren ze ook allang toe aan een groter gebouw. Dat kwam er in de Linnaeusstraat in 1888 en in 1889 kon de verhuizing plaatsvinden.

Op Keizersgracht 195 werd een nagenoeg ongewijzigd pand uit 1621 *'t Rad van Avonturen* afgebroken. In 1764 was alleen de topgevel vervangen door een balustrade (het hoge pand op foto links). Rechts van het pand was een met poortje afgesloten steeg die doorliep tot de achterkant van Herengracht 182, het pand *De Sonnewijser*.

Het kapitale koopmanshuis *De Witte Voet* van rond 1620, Keizersgracht 201, werd door De Utrecht in 1896, samen met de galerij, vervangen door een gematigd breed pand dat de zijkant van de galerij afsloot. Het naastgelegen dubbele woonhuis *De Keijser Adolf*

uit 1618, Keizersgracht 203, mocht blijven staan. Als u huis voor huis in detail wilt zien wandelt u via [deze link](#) nog eens terug naar Keizersgracht 183.

In 1902-'03 bouwde G. van Arkel voor J.D. Maks een groot woon-/winkelhuis op de percelen Keizersgracht 185 en Raadhuisstraat 52 (foto pag. 20). Net als de galerij van Van Gendt werd de hoek voorzien van een torentje, dat al dateerde van tekeningen voor het nooit uitgevoerde kantoor voor De Utrecht, de opdrachtgever van de galerij.

Boven: De gevelwand Keizersgracht 179-197 is nagenoeg helemaal gesloopt. De trapgevel op nr. 183 mocht blijven staan en die is op de foto rechts dan ook nog te zien. In de Keizersgracht is men al druk bezig met de bouw van de nieuwe brug nr. 106 naar de Westermarkt.

Rechts: De nieuwbouw van architect G. van Arkel op Keizersgracht 185, hoek Raadhuisstraat 52. Links ervan de trapgevel nr. 183 die bleef staan.

Zo zag het eindresultaat er uit na de afbraak en het rooien van de bocht tussen Heren- en Keizersgracht. De volgende fase was het bebouwen van de nieuwe rooilijn in de rest van de straat. Vooral tussen Nieuwezijds Voorburgwal en Singel zouden enkele grote bouwprojecten de nieuwe rooilijn vormgeven. Vergelijk deze plattegrond met die van pagina 2, of nog beter: klik de afbeelding voor een animatie.

Bedoelde animatie is in Shockwave Flash. Als die niet automatisch start kunt u via [deze link](#) de gratis Adobe Flash Player downloaden.

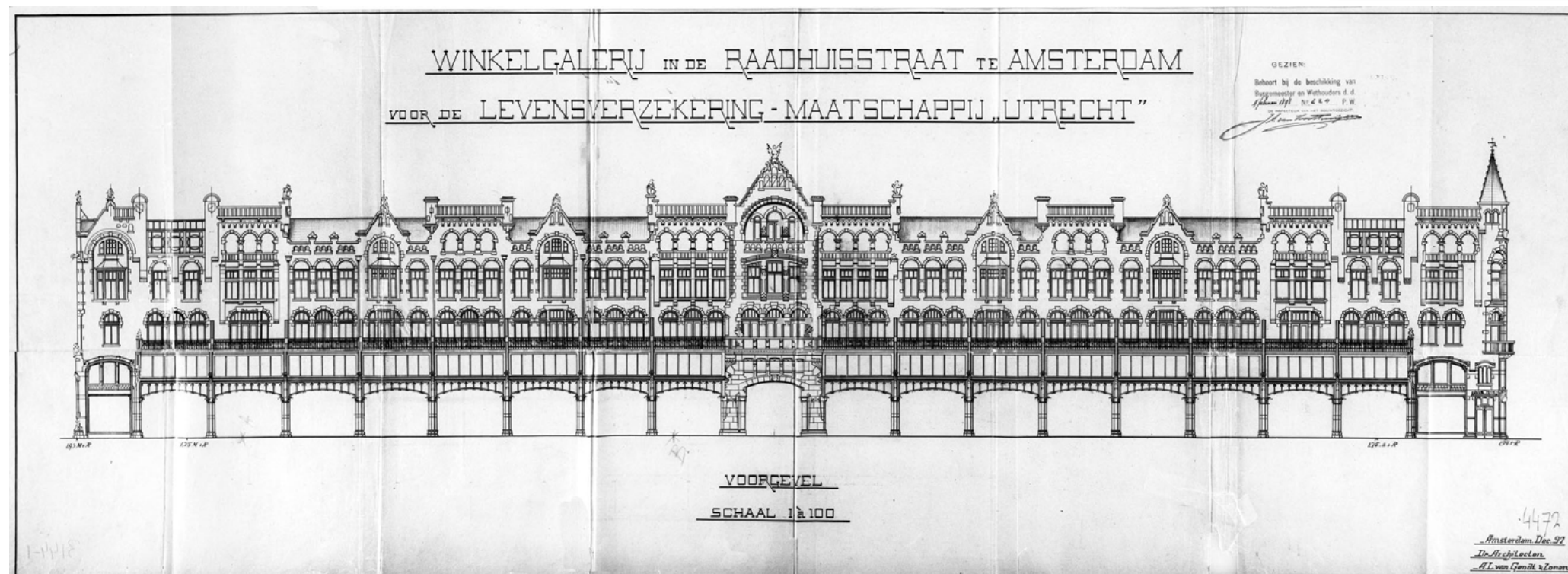
Apple computers kunnen de Quicktime-movie proberen via [deze link](#).

Voor de zuidwand van de Raadhuisstraat tussen Heren- en Keizersgracht vond de stad een heel geschikte koper in de **Levensverzekering Maatschappij Utrecht**.

Die liet stadsarchitect A.L. van Gendt een totaalconcept ontwerpen voor alle percelen tussen beide grachten, de nummers 23-53 plus het hoekpand Herengracht 194. Het werd een lange winkelgalerij met 15 units met bovenwoningen. Zij is dan misschien on-Amsterdams, deze galerij, maar door het perfecte ontwerp een sieraad voor de Raadhuisstraat geworden.

Aan de overkant lukte dit wonder niet nog eens en dat was hoofdzakelijk te wijten aan de onverzettelijke regenten van het hierboven gememoreerde weeshuis. In potentie had aan de noordwand iets der-

gelijks als aan de overkant kunnen verrijzen. Toen dat niet lukte werd er hap-snap gebouwd; het pand op perceel 44 (foto rechts) stond jarenlang moederziel alleen. Het bebouwen van de noordwand, nog afgezien van de percelen op het achtererf van het weeshuis, nam een lange periode in beslag. Dat leverde wel een heel andere bouwstijl op, getuige het pand van 'Het Binnenhuis van 1900' van de architecten Kropholler en Staal. In 1923 vestigde zich Goldschmeding in dit pand.

Nu gaan we weer terug naar de Voorburgwal, omdat daar ook nog het een en ander braak lag op percelen die niet helemaal nodig waren voor de aanleg van de Raadhuisstraat. Het postkantoor werd in de jaren 1895-1899 gebouwd.

Meteen het grootste project was de nieuwbouw van het Hoofdpostkantoor, vormgegeven door rijksbouwmeester C.H. Peters. Hiervoor werden nog eens extra Nieuwezijds Voorburgwal 182-198 en Spuistraat 135-147 afgebroken. Opeens werd Die Port van Cleve de buurman van het postkantoor, waar voorheen nog vijf percelen tussen gestaan hadden. In 1992 opende hier winkelcentrum Magna Plaza.

Het nieuwe hoofdpostkantoor, links de gevel aan de Nieuwezijds Voorburgwal, onder die aan de Spuistraat. Links ervan de achtergevel van Die Port van Cleve.

Tussen Spuistraat en Singel werd tussen 1899 en 1901 door de architecten J. en C. Verheul in opdracht van de Rotterdamsche Verzekerings Sociëteit (RVS) een kantoorpand neergezet, dat wij beter kennen als het 'Witte Huis'. Het pand leunde tegen de uitbreiding van de Twentsche Bak Vereeniging in de Spuistraat en kwam later ook in bezit van die bank. Ook dit pand is on-Amsterdams, maar dan in de goede zin. Dankzij de op Belgische en Franse Art-Nouveau geïnspireerde bouwstijl heeft het de aanslag van de UvA Letteren faculteit overleefd. En dat ondanks het feit dat het stadsbestuur het pand op slinkse wijze van de monumentenlijst probeerde te schrappen. Vandaag maakt het Witte Huis onderdeel van de faculteit uit. De passage vanuit de nieuwbouw gaat via 'sluizen' die het verschil in vloerniveau moeten overbruggen.

Aan de overkant bouwde de stad in 1894-'95 de centrale voor de Gemeentelijke Telephoondienst. Dat is het gebouw op de foto hieronder. Daarvoor werden nog eens extra Spuistraat 168-170 en Singel 203-211 afgebroken. In 1904-'06 al werd de centrale flink uitgebreid, bij welke gelegenheid de gedenksteen uit Vondels sterfhuis werd ingemetseld. Dat is het gebouw van de foto rechtsboven. In 1984 is het hele complex weer gesloopt en vervangen door nieuwbouw, nog steeds in dienst van de telefoon, maar inmiddels in opdracht van de PTT (foto rechts-onder).

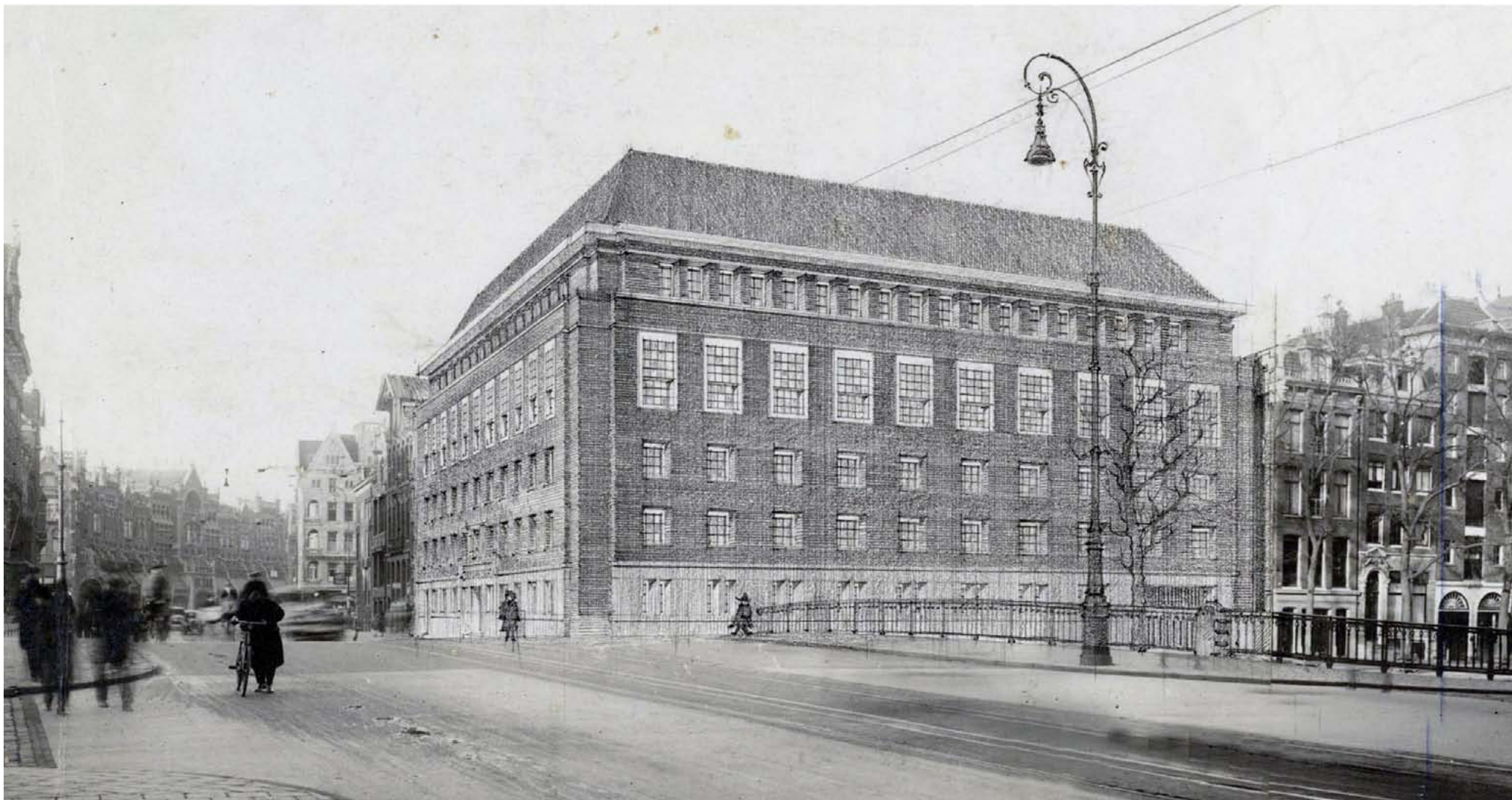
De laatste beeldbepalende nieuwbouw kwam voor rekening van de Nederlands-Indische Handelsbank, waar C. P. van Eeghen directeur van werd. Daarvoor werden de panden Herengracht 242-250 en Raadhuisstraat 9-13 gesloopt (tekening boven). Het pand van de Koffiehandel was al eerder omgenummerd naar nr. 15 en werd buurman van de nieuwe bank. Het gebouw werd in neoclassicistische stijl gebouwd en kreeg een ongewoon timpaan; niet als afsluiting van het dak maar erlangs. Het gebouw was veel groter ontworpen; net de helft plus de ingang werden in 1909-1910 gebouwd. De rest kwam eind jaren 1920 pas gereed en omdat het timpaan aan de Singelgevel toen asymmetrisch zou komen zijn die allebei maar ver-

wijderd. Daarvoor in de plaats kwam er rondom een balustrade op de dakrand. De ingangspartij was nu wel in het midden van het gebouw terecht gekomen, zoals het oorspronkelijk ook ontworpen was. In 1963 nam het Gemeentelijk Girokantoor het gebouw over, maar ook dat bestaat al niet meer.

De Raadhuisstraat is ontsnapt aan een gebouw met de omvang van iets als De Bazel in de Vijzelstraat. Papierfabriek Van Gelder plande in diezelfde jaren '20 de bouw van haar hoofdkantoor aan de even zijde van de Raadhuisstraat, waardoor bijna de totale nog overge-

bleven gevelrij van de voormalige Warmoesgracht gesneuveld zou zijn. Het project kwam door de mondiale crisis na 1928 niet verder dan de tekentafel. Bernard Eilers maakt voor de directie nog onderstaande fotomontage om te laten zien hoe het zou worden.

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

